

Олена КОЗАКЕВИЧ

ТРАДИЦІЙНІ МЕРЕЖИВНІ ТА В'ЯЗАНІ ВИРОБИ НА БУКОВИНІ КІН. ХІХ — ХХ ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ЕКСПЕДИЦІЙ)

У запропонованій статті розглядаються типологія та художні особливості буковинських в'язаних та мереживних виробів кінця ХІХ—ХХ ст., базовані на мистецтвознавчих експедиціях в тому регіоні. Зі слів респондентів ми отримали інформацію про матеріали та техніки виготовлення, визначили основні напрями розвитку цих видів мистецтва, простежили взаємовпливи сусідніх культур.

Ключові слова: в'язання, мереживо, оздоблення, мережка, переплетення, традиційне.

© О. КОЗАКЕВИЧ, 2011

Мистецтвознавчі наукові експедиції — важлива ланка у вивченні українського традиційного декоративного мистецтва. Детально розроблений маршрут, системна робота в населених пунктах, фіксування артефактів та спілкування з місцевими жителями сприяє створенню цілісної картини досліджуваної проблематики. Упродовж 2007—2008-х рр. у рамках наукового плану відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України за темою «Парадигми універсального й унікального в традиційному мистецтві українців: порівняльний аспект» відбулися експедиції працівників відділу¹ на Буковинське Поділля (Заставнівський, Новоселицький р-ни Чернівецької обл., 2007), Бессарабію (Хотинський і Кельменецький р-ни Чернівецької обл., 2007) та Буковинську Гуцульщину (Вижницький та Путильський р-ни Чернівецької обл., 2008).

Актуальність запропонованої статті — на основі польових матеріалів вивчено й проаналізовано типологію буковинських народних в'язаних й мереживних виробів, їх художні особливості, що сформувалися під впливом мистецьких, етнографічних та соціокультурних чинників кін. ХІХ—ХХ ст. Отримані результати апробовані у низці публікацій [12; 13; 14; 15]. Порівняно з ткацтвом чи вишивкою, на Буковині в'язання і мереживо менш поширені, зрештою, як і на інших теренах України. Здебільшого це — оздоблення вбрання й інтер'єрних тканин, значно рідше трапляються вироби як самостійна одиниця.

Відповідно праць щодо вивчення в'язання та мережива у контексті народного мистецтва зазначеної території (Чернівецька обл.) — не багато. Наукові висліди К. Матейко [25], Т. Ніколаєвої [26], Л. Бурачинської [28], М. Білан і Г. Стельмащук [10] присвячені українському традиційному одягу ХІХ — першої пол. ХХ ст., у контексті яких — традиційна буковинська ноша. Окремі монографії та статті — характеристика народного вбрання та його компонентів на Буковині — авторства М. Костишиної [22; 23; 24], Я. Кожолянка [20; 21], де інформації про в'язання та мереживо — обмаль.

Опитування респондентів та фіксація артефактів уможливили умовно виокремити два основні періоди, які найвиразніше характеризують художні особливості в'язаних і мереживних виробів Буковинського Поділля, Буковинської Гуцульщини й Бессарабії.

¹ Керівники експедицій : 2007 р. — н. с., канд. мистецтвознавства Федорчук Олена Степанівна; 2008 р. — н. с., канд. мистецтвознавства Болюк Олег Миколайович; водій — Романів Василь Теодорович.

Для першого періоду — кін. XIX — сер. XX ст. — властиві речі, виготовлені в основному в умовах домашнього господарства. Переважно для виготовлення традиційного вбрання та елементів оздоблення використовували прядену ручним способом вовну з овечого руна натурального забарвлення, рідше — льон та коноплі. Засоби для створення «плетених»² виробів були прості: дерев'яні саморобні гачки, звичайні металеві дроти (проволоки) або велосипедні спиці: «*Лицями плели, з проволки робили, ну 20 см була одна. Було дві, а було і штири, а н'етов плели*»³. Звичайно, у результаті розвитку фабричної промисловості та поширення конфекції⁴ упродовж першої пол. XX ст. у традиційний побут селян входили речі «міської моди»: панчохи, светри, шапки, білизняний асортимент, фабричне мереживо. Наприклад, у 1920—1930-х рр. у Чернівцях працювало багато трикотажних фабрик (понад 40) [2—9], власниками яких були євреї. Також в'язаний асортимент завозили з румунських мануфактур, де в зазначений період текстильне виробництво було досить розвинуте. Увесь цей «крам» заможніші селяни могли придбати в магазинах або на базарі. Взоруючись на «новомодні» речі, сільські жінки намагалися вкрасити щось нове у колористику, декор, дотримуючись водночас багатівікових традицій.

Також мали значення соціокультурні чинники: геополітичне розташування території, взаємовпливи декоративного мистецтва сусідніх культур, наближеність до великих міст чи текстильних осередків, модні тенденції тощо. Наприклад, в'язані та мереживні вироби Буковинського Поділля (особливо Заставнівського р-ну) вирізняються яскравими барвами, техніками виконання, розмаїтим декором. Натомість в Бессарабії речі значно простіші, «скромніші», та й на Буковинській Гуцульщині теж. Під час експедицій місцеві жителі скеровували нас на Івано-Франківщину: мовляв, до Другої світової ці терени входили до скла-

Процес насилування і в'язання мережива з бісеру «цяток»; автор — Вальчук Марія Іванівна, 1940 р. н.; с. Чуньків Заставнівського р-ну Чернівецької обл., 2007

ду Австро-Угорщини, Польщі, тому й декоративні витвори були колористичними, привабливо оздобленими, як і мистецтво краю (Галичини) в цілому.

Друга пол. XX — поч. XXI ст. (повоєнний, радянський, часи Незалежності України) — наступний період: відбувається інтенсивний розвиток фабричної промисловості, текстильної зокрема (до 1990-х рр. у складі радянської). Сільські ж майстрині водночас з традиційними мотивами часто використовували зразки та схеми, запозичені з «модних» журналів, що вплинуло, відповідно, і на стилістику виробів⁵. Натомість народні мотиви стають джерелом інспірації для професійних художників, які на свій лад інтерпретують багатівіковий досвід своїх предків. У повсякденному побуті у другої пол. XX ст. — фабричні куповані речі, почасти не найкращої якості. Традиційні (автентичні) вироби можна побачити переважно на фольклорних святах, етнографічних дійствах як елемент сценічного костюма.

⁵ У 1960—1980-х рр. популярними серед жіноцтва стають журнали «Радянська жінка», «Крестьянка», «Краса і мода», «Вязание», «Мода», де друкувалися останні новинки моди, зразки в'язаних виробів, мережива. Масове захоплення рукоділлям (промисловість продукувала однотипні речі, а імпорту був дефіцитом, тому кожна жінка намагалась власноруч створити собі щось оригінальне) спричинило поступове витіснення традиційних мотивів сучаснішими моделями. Під час експедицій (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька обл.) ми фіксували артефакти, датовані др. пол. XX ст., орнаментальні структури яких були ідентичні. На цих зразках чітко простежується нівелювання народної традиції та впливи моди, журнальних зразків зокрема.

² У багатьох етнорегіонах України (особливо на західних територіях) синонімом терміна «в'язання» [гачком, спицями] є «плетіння». Тому, використовуючи це визначення [«плетіння»] у тексті, ми переважно вживаємо його у контексті в'язання.

³ Зап. від Мойси Василя Пантелейовича, 1938 р. н. (уродж. с. Киселиці), с. Малий Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁴ Конфекція — верхній одяг, білизна та інші вироби, які виготовляють масовими партіями; товари широкого вжитку.

Безрукавка «лейбик», в'язаний спицями; візерунок — кісочка; автор — Чуплак (Ткач) Анюта Іларіонівна, 1924 р. н.; с. Перебиківці Хотинського р-ну Чернівецької обл., 2007

Типологія буковинських в'язаних і мереживних виробів розроблена відповідно до основ теоретичних підходів до морфологічної класифікації творів декоративно-прикладного мистецтва (за М. Станкевичем).

Типологічна структура в'язаних і мереживних компонентів традиційного **вбрання** залежала від періодизації: наприкінці XIX — поч. XX ст. — це невеликі за розміром речі, поодинокі в одягових комплексах (пояси, виготовлені переважно технікою сітчастого плетіння; рукавиці, шкарпетки або штуци). Від 1920—1930-х рр. у побуті сільського населення — светри, безрукавки, жакети, хустини, шапки — асортимент ручної роботи та фабричного виробництва, який формувався під впливом міської моди. Варто зазначити, що типологія традиційної ноші відрізняється від типології міського одягу. Перш за все це пов'язано з чітко визначеною функцією виробів народного вбрання, у межах якого виокремлюємо наступні типологічні групи: *доповнення* (*шкарпетки, штуци, рукавиці, нараквиці*), *головні убори* (*хустини*), *пояси*. З поширенням конфекційного вбрання та розвитком текстильної галузі

(сер. XIX — друга пол. XX ст.) трикотаж поділяють на *білизняний* (майки, футболки, спідня білизна), *панчішно-шкарпетковий, рукавичний, верхній* (жакети, пальта, костюми, блузи, плаття тощо). В межах цих груп розрізняють вироби за призначенням (спортивні, святкові, повсякденні), за статево-віковими групами (жіночий, чоловічий, дитячий, підлітковий) тощо.

Типологічна група *доповнення* — невеликі за розміром вироби, які, окрім основної утилітарної, виконували декоративну функцію, і були акцентом у святковому комплексі вбрання. Типологічна підгрупа *шкарпетки*⁶ («капці»⁷, «коцуні»⁸, «коцуники»⁹, «колцуні»¹⁰, «чулки»¹¹, «панчохи»¹²) у довоєнний та повоєнний час носили практично всюди. Переважно ці вироби не відзначалися мистецькими якостями: повсякденні речі виробляли з вовни та коноплі («капці

⁶ *Шкарпетки* — до кісточок або трохи вище вовняні чоловічі, жіночі та дитячі вироби, характерні здебільшого для одягового комплексу Карпат. Вище литки, під коліно або поза коліно — *панчохи*. Використовували для утеплення та захисту ніг, для верхової їзди, а також як декоративне доповнення до взуття. Здебільшого виготовляють з доморобної вовни натурального кольору, з фарбованої — червоної, бордової (бурої), чорної або натуральних відтінків. Колір залежав від застосування виробів — святковий, повсякденні, для літніх людей чи молоді, а також від приналежності до етнографічного комплексу вбрання.

⁷ Зап. від Шпелей Ганни Георгіївни, 1941 р. н., с. Брідок Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007; Мінгереш Анастасії Федорівни, 1919 р. н., с. Конятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008; Кричун Параски Сергіївни 1935 р. н. (уродж. в с. Довгопілля), с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

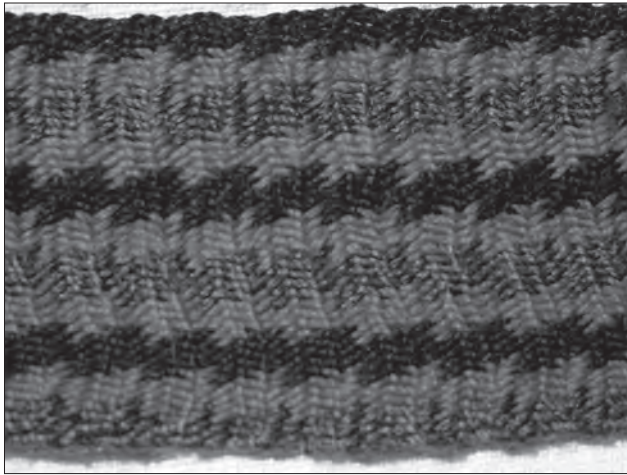
⁸ Зап. від Шевчук Марії Василівни, 1920 р. н., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁹ Зап. від Владичу Василини Константинівни, 1920 р. н., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

¹⁰ Зап. від Саргож Марії Іванівни, с. Перебиківці Хотинського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

¹¹ Зап. від Вальчук Марії Терентіївни, 1935 р. н., с. Слещадь Хотинського р-ну Чернівецької обл.; Допиряк Зінаїди Михайлівни, 1940 р. н., с. Круглик Хотинського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

¹² Зап. від Вальчук Марії Терентіївни, 1935 р. н., с. Блещадь Хотинського р-ну Чернівецької обл.; Допиряк Зінаїди Михайлівни, 1940 р. н., с. Круглик Хотинського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007; Кішук Варвари Томівни, 1935 р. н. (уродж. с. Мариничів), с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

Фрагмент плетеного жіночого пояса; 1880—1890-ті рр. XIX ст. Обгортання стану, фіксування поясного вбрання; вовна доморобна; плетіння, брання; виконана у трьох кольорах — червоний, зелений та синій; зигзаговидні поздовжні смуги; прикрашений китичками на шнурках тих самих кольорів, у яких виплетений пояс; с. Виженка Вижиницького р-ну Чернівецької обл., 2008

клочені»¹³, «клочанки»¹⁴) за допомогою спиць («глиць»¹⁵, «іглиць»¹⁶), рідше — в'язали гачком («ключкою»¹⁷): «Були капці клочені, то робили з конопні. І з вовни плели. Такі капці до коліна. А то були і сірі, і чорні»¹⁸. Сировину використовували натурального забарвлення [1], інколи — фарбовану природними барвниками, які з поширенням синтетичних були поступово витіснені: «...З вовни плели, а тому вже волічку купували, то пішло вже таке

¹³ Зап. від Владичу Василини Константиївни, 1920 р. н., с. Мусорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

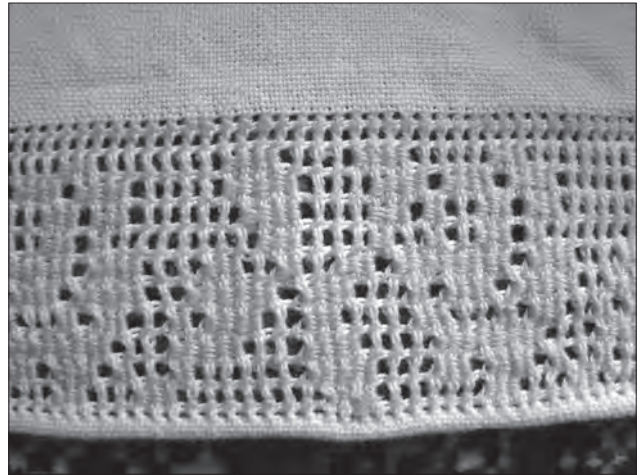
¹⁴ Зап. від Саргож Марії Іванівни, с. Перебиківці Хотинського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

¹⁵ Зап. від Мінгереш Анастасії Федорівни, 1919 р. н., с. Конятин Путильського р-ну Чернівецької обл.; Дроняк Ольги Василівни, 1936 р. н., с. Самакова Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

¹⁶ Зап. від Кішук Варвари Томівни, 1935 р. н., уродж. Мариничів, с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл.; Кричун Параски Сергіївни, 1935 р. н. (уродж. в с. Довгопілля), с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

¹⁷ Зап. від Майстер Ганни Пахомівни, 1927 р. н., с. Бернове Кельменецького р-ну Чернівецької обл., липень, 2007; Мінгереш Анастасії Федорівни, 1919 р. н., с. Конятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

¹⁸ Зап. від Владичу Василини Константиївни, 1920 р. н., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

Фрагмент мережива по низу підтички та рукавів жіночої сорочки. Церка, мережка. Приблизно сер. XX ст. Оздоблення сорочок, поркениць; полотно; мережка (вишивальна техніка); виконана у двох кольорах — білому та жовтому; у фриз скомпоновано квіткові мотиви; с. Підзахаричі Вижиницького р-ну Чернівецької обл., 2008

все краще та й краще»¹⁹. Чоловічі шкарпетки переважно робили однотонні, з пряжі натурального кольору: «А робили, хто яку мав вовну: чи білу, чи чорну. Ні. Узори чи шоб були якісь розувітки — ні, не було»²⁰. Жіночі у горішній частині прикрашали кольоровими смужками зеленої та рожевої барви («клали баточки на чулках»²¹). Якщо вироби були світлого кольору — смужки вив'язували темних відтінків і навпаки: «На ноги носили, панчохи. Кольори були білі, сиві, чорні, яка вовна була на вівці, а узори в полосочку — дві на ліво, дві направо»²². У Заставнівському районі текстильні декоративні вироби відзначалися яскравішим декором, у тому числі й оздоблення в'язаних панчіх: «Були вони (панчохи. — О. К.) до війни. То я ще змаленьку була, то всьо було дуже в гонорі. Хто мав такі панчохи плетні з тоненької шерсті і з квітками, і такими ку-

¹⁹ Зап. від Смалій Катерини Василівни, 1941 р. н., с. Веренчанка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

²⁰ Зап. від Різун Василини Дмитрівни, 1940 р. н., с. Виженка Вижиницького р-ну Чернівецької обл., 2008.

²¹ Зап. від Торжанської Ольги Василівни, 1931 р. н., с. Вороновця Кельменецького р-ну Чернівецької обл., липень, 2007; Чулак (Ткач) Анюти Іларіонівни, 1924 р. н., с. Перебиківці Хотинського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

²² Зап. від Бечко Ярина Кузьмівна, 1918 р. н., с. Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

Фрагмент чоловічого сердака, оздобленого кольоровими вовняними китицями; гуші; гушки, китиці; музей в с. Яблуниця; с. Яблуниця Верховинського р-ну Івано-Франківської обл., 2008

бочками. То з кубічками трохи бідненько було, а котра дівчина з квітками мала, то вже дуже було. То було по всій панчосі, то було як шите, вираховано до очка. Кольори були всілякі. Взір був вишневий, основа, а там виплітали зелені листочки, рожеві квіточки, всередині оранжеве клали — то файно було. Одне очко було як хрестик, ото і рахували собі. Брали, брали взір з вишивки»²³.

На Буковинській Гуцульщині святкові («празничкові») шкарпетки оздоблювали («переписували»²⁴, «перебивали»²⁵, «вимальовували»²⁶) в'язаним або вишитим візерунком: «Носили, то панчохи називалися. Узори хто собі які хтів, такі і робив. Були і такі

²³ Зап. від Іваницької Ганни Тодорівни, 1932 р. н., с. Самушино Заставнівського р-ну Чернівецької обл., 2007.

²⁴ Зап. від Татарин Варвари Тимофіївни, 1940 р. н., с. Підзахаричі Вижницького р-ну Чернівецької обл.; Кіщук Варвари Томівни, 1935 р. н., уродж. Мариничів, с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл.; Кричун Параски Сергіївни, 1935 р. н. (уродж. в с. Довгопілля), с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

²⁵ Зап. від Тироняк Марії Васиївни, 1933 р. н., с. Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

²⁶ Зап. від Тироняк Марії Васиївни, 1933 р. н., с. Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008; Кіщук Варвари Томівни, 1935 р. н., уродж. Мариничів, с. Місків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

жінки, в яких замовляли, вони собі вив'язували, вишивали. Хто мав вовну, то виплітали на заказ. Таке, то мама носила, я вже не носила. Кольори були всілякі — чорні, білі були, всекі»²⁷. Такі невисокі «капці» (до середини литки, а то й нижче) в'язали п'ятьма спицями з вовни білого кольору. У верхній частині «плели» смугу «лицевими» петлями (шириною на 7—9 см), «дубельтівкою»²⁸, на якій різнокольоровими нитками вишивали узор: заповнювали тло повністю або частково на зразок «переплетта» (жакардовий візерунок)²⁹. Край викінчували «зубчиками» або «циркою»: «Капці плели іглицями. Вгорі переписували»³⁰; «А вроді вишивали на панчосі. То робили «на лице» і «з на виворотка», «низиня» си називало. То в'язали панчохи і по верху вишивали. А то «дубельтівка», «разова». То всі носили, були такі перевертані»³¹. У 1920—1930-х рр. «чулки» (зрештою, як й інші вироби) купували на базарі у Чернівцях, що вплинуло на трачення народної традиції. У повоєнний час практично у кожній родині виготовляли такі речі самостійно, оскільки «було бідно»³². Колорит і орнамент залежали від наближеності до певної етнотериторії: яскравий колір і багатство візерунків вказують на вплив гуцульського гірського ареалу, простіший декор та обмежена кольорова гама свідчать про наближеність до рівнинних територій³³.

Зазначимо, що в'язання спицями та гачком не було винятково жіночою справою — цим займали-

²⁷ Зап. від Кіщук Варвари Томівни, 1935 р. н., уродж. Мариничів, с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

²⁸ Зап. від Тодосійчук Євдокії Юріївни, 1931 р. н., уродж. с. Киселиці, с. Малий Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

²⁹ Зап. від Величко Оксани Артеміївни, 1947 р. н., с. Круглик Хотинського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

³⁰ Зап. від Кричун Параски Сергіївни, 1935 р. н. (уродж. в с. Довгопілля), с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

³¹ Зап. від Тодосійчук Євдокії Юріївни, 1931 р. н. (уродж. с. Киселиці), с. Малий Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

³² Зап. від Машкар Марії Григоріївни, 1943 р. н., с. Веренчанка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

³³ ІФ УЦНК «МІГ», фото парубка Василя Колотила: на ногах — високі в'язані шкарпетки, декоровані смугами; ІФ УЦНК «МІГ», фото парубків, один з яких у в'язаних шкарпетках з доморобної вовни, з відворотом у верхній частині, 1920-ті рр., с. Багни Вижницького р-ну.

ся і чоловіки: «Сестра могла робити, я колись таке робив. Та, і чоловіки таке робили, чо не. То на д्रोгах робили. Було чотири драти. А узори які придумав, такі і робив: тут такий, а тут такий»³⁴.

Від 1980-х рр. спицями та гачком в'язуть «папучі»³⁵ — різновид взуття (переважно дитячого) для дому. Власне невибагливі засоби виготовлення, наявність сировини, можливість створювати різмаїті фасони, зрештою, дешевизна роботи сприяли попиту на такі вироби, особливо в холодних кліматичних умовах. Окремі жінки вив'язували «папучі» і для дітей, і для дорослих для продажу, що стало в економічно складні часи додатковим способом заробітку.

У традиційному вбранні XIX — сер. XXI ст. побутувала типологічна підгрупа *штуци*³⁶ — різновид панчіх без стопи [16]. Переважно носили їх чоловіки до черевиків: високі в'язані спицями вироби, висотою до коліна, а інколи й поза коліна, одного-двох кольорів («...чоловіки носили такі штуци, але чисті — або сиві, або чорні, без узори. Але могли трошки робити узір угорі»³⁷), з відворотом у горішній частині. Інколи литкову частину в'язали одного кольору, а відворот, чи імітацію відвороту — іншим кольором: «А такі си по-давньому називали штуци. Такі лиш чоловіки носили. То такі вимальовані, вив'язані були, нитками то крашеними робили, шпицями»³⁸. Штуци головно виконували практичну функцію: утепляли литку, притримували низ штанів. Світлини народних типажів вказують на те, що штуци побутували у вбранні буко-

Жіночі шкарпетки, в'язані спицями; 1990-ті рр.; Автор — Гаука Ольга Василівна, її власність; в'язання спицями; вовна; кольори — білий (основний), світло-зелений, темно-зелений, бордовий, рожевий, синій, фіолетовий, салатовий, жовтогарячий, світло-жовтий. Виріб виготовлений за зразком традиційних «плетених» шкарпеток: основна частина з білої вовни, у горішній частині — смуга вишитого візерунку. З обох боків геометричного орнаменту — в'язана «цирка»; с. Самакова Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008

винців ще у 1960-х рр.: правда, чи їх одягнули тільки «до знимки» як елемент традиційної ноші, чи використовували на щодень для практичного застосування — не відомо.

Вироби типологічної підгрупи *рукавиці* в'язали гачком: наприкінці XIX — поч. XX ст. побутували вироби з вовни «на один палець» — однотонні, призначенні для повсякденного вжитку: «...Такі пл'єли з пальками, варюжки»³⁹, «На руки вбирали рукавиці, також плетені. Хто хотів, такі собі робив. Були на п'ять пальців, були і на один. До роботи, то треба було з одним пальцем»⁴⁰. З поширенням фабричної пряжі та впливами міської моди популярними стають рукавиці на п'ять пальців: «А рукавиці були на єдну пальку, а і на штири пальки, то були палькові рукавиці»⁴¹, — яскравіші у кольорі, фантазійніші у застосуванні орнаменту. Часто прикрашали пальці рукавичок візерунком, який

³⁹ С. Веренчанка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., липень, 2007.

⁴⁰ Зап. від Шевчук Марії Василівни, 1920 р. н.; Владичук Василини Костянтинівни, 1920 р. н., с. Мусорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁴¹ Зап. від Тодосійчук Євдокії Юрївни, 1931 р. н. (уродж. с. Киселиці), с. Малий Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

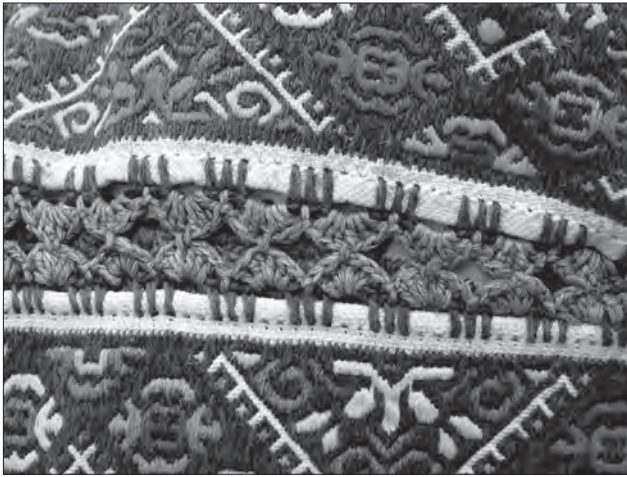
³⁴ Зап. від Семчук Василя Дмитровича, 1941 р. н., с. Рівня Вижицького р-ну Чернівецької обл., 2008.

³⁵ Папучі (запозичено з кримсько-татарської мови, турец. Рарис — черевик) — повстяні черевики, капці, пантофлі, хатні черевики, вовняні шкарпетки, суконне взуття вище кісточок. Зазначимо, що цей тип був поширений ще наприкінці XIX ст., але лише у міському одязі

³⁶ *Штуца, штуци* (від нім. Stützen — підпирати, підтримувати; від нім. Stürze — опора, підпора) — те саме, що і *підколінниця*; вовняні жіночі гетри. В українському народному вбранні чоловіки заправляли в штани. Належать до типологічної групи доповнення.

³⁷ Зап. від Мінгереш Анастасії Федорівни, 1919 р. н., с. Конятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

³⁸ Зап. від Кішук Варвари Томівни, 1935 р. н., уродж. Мариничів, с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

Фрагмент вишиваної сорочки, оздобленої по розрізу горловини та низу рукавів мереживом; 1980-ті рр.; власність Співик Гафії Василівни, 1939 р. н.; в'язання гачком, циркування, цирка, змережування, класти корунку, гаклі; акрил зеленого (горловина) та синього (манжети) кольору. Фрагмент мережива, з'єднання деталей розрізу горловини жіночої сорочки; с. Фошки Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008

візуально нагадував перстень, від чого і отримав відповідну назву — «перстені, перстеніки»⁴².

У чоловічому вбранні Буковинської Гуцульщини (гірські райони) наприкінці ХІХ — сер. ХХ ст. побутували в'язані *нараквиці* [17] (типологічна підгрупа) («нарукавники»⁴³, «наручніки»⁴⁴, «наручниці»⁴⁵, «нарушніці»⁴⁶), які початково були призначені для утеплення кистей рук⁴⁷ («*То муштини носили, коли в лісі робили, та їм холодно було, та носили на руки*»⁴⁸), притримування нижньої частини рукава сорочки («*То шоби тепло було: бачите, сорочиця під-*

тегниця, а воно не пускає»⁴⁹). На відміну від виробів Галицької Гуцульщини (Косів, Верховина, Брустури, Космач, Шешори, Пустинь), які вирізнялися розмаїтим орнаментом та різнобарв'ям, нараквиці з Буковинського регіону були переважно однотонними, без узору: «*Та то тут плели жінки, плели домашні — сама прела, сама виплітала. А узорів не робили. Хто хотів з сивої, хто хотів з білої, з білої мало було, бо тре було стірати, бо мазалася*»⁵⁰. Виплітали з овечої вовни натурального кольору — білої, сірої, чорної — спицями або гачком.

Типологічна підгрупа *хустини* (типологічна група *головні убори*) у жіночому традиційному вбранні — явище достатньо пізнє (приблизно першої третини ХХ ст.). До кінця ХІХ ст. ці платові убори, які стали перехідною ланкою від переміток («наміток», «рушників») до фабричних хусток, виготовляли переважно з доморобних матеріалів. Зазвичай це вироби квадратної, інколи — трикутної форми. Вже від поч. ХХ ст. їх носили і у місті, і на селі, причому не тільки як головний убір, а й як покриття на плечі, декоративний компонент. Від 1920—1930-х рр. — купували на базарах, у крамницях («склепах») у Чернівцях, Заставні, Вікні: «*А такі хустки у нас називались плетені, ми їх купували. Не в нас це робили. Та до війни десь було, до війни. То зимові були, то богацька хустка була. Були зелені, були рожеві, були коричневі. Вона була дуже дорога, не кожен міг собі купити*»⁵². За свідченнями місцевих жителів, привозили такі хустини головно з Румунії⁵³: «*Такі хустки бул'и, ал'е я не мал'а де купити. То були за Румунії, до 1940-го року. То називали пухова хустка, брали в магазинах. Жиди мали вел'ікі магазини в Чернівцях*»⁵⁴.

⁴² Зап. від Машкар Марії Григорівни, 1943 р. н., с. Веренчанка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁴³ Зап. від Шарабуряк Олени Михайлівни, 1951 р. н., с. Усть-Путила Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁴⁴ Зап. від Кричун Параски Сергіївни, 1935 р. н. (уродж. в с. Довгопілля), с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁴⁵ Зап. від Мінгереш Анастасії Федорівни, 1919 р. н., с. Конятин Путильського р-ну Чернівецької обл.; Дроняк Ольги Василівни, 1936 р. н., с. Самакова Путильського р-ну Чернівецької обл.; Мойси Василя Пантелейовича, 1938 р. н. (уродж. с. Киселиці), с. Малий Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁴⁶ Зап. від Кіщук Варвари Томівни, 1935 р. н., уродж. Мариничів, с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁴⁷ Зап. від Горбана Михайла Михайловича, 1933 р. н., с. Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁴⁸ Зап. від Олександрюк Вікторії Михайлівни, 1933 р. н., с. Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁴⁹ Зап. від Мойси Василя Пантелейовича, 1938 р. н. (уродж. с. Киселиці), с. Малий Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁵⁰ Зап. від Мінгереш Анастасії Федорівни, 1919 р. н., с. Конятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁵¹ Зап. від Смук Марії Василівни, 1956 р. н., с. Василів Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007; Літовської Анни Миколаївни, 1924 р. н., с. Василів Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁵² Зап. від Гудими Марії Власівни, 1926 р. н., с. Виженка Мала Вижицького р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁵³ Зап. від Шпелей Ганни Георгіївни, 1941 р. н., с. Брідок Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁵⁴ Зап. від Федорюк Наталі Степанівни, 1928 р. н., с. Брідок Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

Давніші хустини («за румунів», кін. XIX — перша пол. XX ст.) у домашніх умовах в'язали гачком, по периметру викінчували їх тороками. Також від сер. XX ст. робили хустини «на рамці»: «Оці кружечки, є така рамочка з цвечками, то як снувала, а тоді в'язала. Знімала з цієї рамочки, і бачите, скільки тут тих кружечків є — кожний в'язаний окремо»⁵⁵. Елементи з'єднували в один виріб відповідно до задуму та уподобань виконавиці.

У 20—30-х рр. XX ст. на Буковині поширені хустини, в'язані на трикотажних машинах («хустка з перевеслами», «гарбузова хустка», «бугаєва хустка», «плетена»)⁵⁶. Такі вироби ми зафіксували в деяких музейних колекціях України⁵⁷. Подібні за фактурою, різняться вони лише кольором: виготовлені з фарбованої вовни (рожева, жовта, темно-зелена, коричнева), з додаванням віскози та бавовни, що надає пряжі своєрідного блиску. Центральне полотнище створювали зигзагоподібним переплетенням, обшивали машиною на зразок оверлока. Це свідчить про те, що спершу в'язали окремі частини у вигляді суцільного шматка, ширина якого, очевидно, залежала від ширини голківниці трикотажної машини. Потім з нього нарізали полотно потрібних розмірів (квадратної чи прямокутної форми). По периметру пришивали нешироку в'язану смугу з віскозної пряжі, обрамлену ажурною сіткою. Виріб викінчували крученими тороками з грубої пряжі. Переважно хустини були предметом імпорту з Румунії (тому отримали назву «румунські»), але не виключено, що їх в'язали у Чернівцях на трикотажних фабриках за привозними зразками⁵⁸.

⁵⁵ Зап. від Гудими Марії Власівни, 1926 р.н., с. Виженка Мала Вижицького р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁵⁶ Зап. в с. Погорілівка, 2007, від Шпелей Ганни Георгіївни, 1941 р.н., с. Брідок Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁵⁷ Музей народної архітектури та побуту у Львові; Державний музей народної архітектури та побуту України (м. Київ); Чернівецький краєзнавчий музей; Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту; Чернівецький художній музей.

⁵⁸ Опрацювання архівних документів Чернівецького обласного державного архіву засвідчило, що у 1920—30-х рр. у Чернівцях працювало понад 40 трикотажних підприємств, на яких продукували панчохи та трикотажні вироби. Одну з трикотажних фабрик — «Трінако» — у повоєнний час реформували і на її базі почала роботу Чернівецька трикотажна фабрика.

Покривало, в'язане гачком; 1980-ті рр.; автор — Ботвин Олена Дмитрівна, 1938 р. н.; її власність. В'язання гачком, вовна, кольори білий та бурий; покривало в'язане у широкі смуги; с. Фошки Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008

Від 1920—1930-х рр., у післявоєнний час та в другій пол. XX ст. в українській одязі «входять» типи в'язаних та мереживних виробів, непритаманних у багатомітній народній традиції: светри⁵⁹, пуловери⁶⁰, джемпера⁶¹, безрукавки (камізельки)⁶², спідниці⁶³, плаття і таке інше. Це пов'язано з низкою чинників, зокрема з поширенням конфекції, впливом міської моди на сільську культуру, популярністю різних курсів рукоділля та розвитком фахової освіти [18], промисловим виробництвом.

⁵⁹ *Светер* (від. англ. Sweater, sweat — пітніти) — напр. XIX ст. — це трикотажна вовняна сорочка, яку носили спортсмени для підсилення потовиділення. У XX ст. *С.* — трикотажний плечовий одяг із рукавами і високим коміром-стійкою, загорнутим два-три рази. Виготовляють *С.* різних довжин, із різноманітного складу пряжі, для різних потреб.

⁶⁰ *Пуловер* (англ. Pull-over — одягати поверх чогось) — трикотажний плечовий одяг без коміра і застібки, який щільно облягає фігуру; виготовляють з трикотажу чи вовни вручну або на спеціальному обладнанні.

⁶¹ *Джемпер* (англ. Jumper — скакати) — верхній плечовий одяг без застібки з трикотажу чи трикотажного полотна; первинне призначення *Д.* для занять спортом.

⁶² *Камізелька* — в'язаний спицями, гачком або на трикотажному обладнанні виріб без рукавів; інколи спереду заціпається на гудзики, іноді без застібок (одягається через голову, має спереду неглибокий виріз, найчастіше — У-подібний).

⁶³ *Спідниця* — поясний виріб [з трикотажної тканини або в'язаний з пряжі], який носять у комплекті з блузою, жакетом, жилетом (плечовими виробами).

Жіноча сорочка, оздоблена мереживом, приблизно 1960-ті рр.; автор — Герчик Ганна Георгіївна, 1932 р. н.; с. Веренчанка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., 2007

Спершу речі — без особливого декору та вигадливих фасонів — виконували утилітарну функцію, згодом у процесі їх виготовлення почали використовувати різноманітні переплетення, фактури, візерунки, поєднання кольорів, які надавали виробу декоративності. В'язані *светри*⁶⁴ («шведри»⁶⁵), *камізьелки* («лейбики»⁶⁶), «кептарик» («...мама в'язала, такий *кептарик* в хаті тягати, щоб було тепленько»⁶⁷) спершу робили з пряденої вручну доморобної вовни, з поширенням фабричної сировини — волічки: «То сама ті ниточки робила, дригала, потому на мотовило, сполокала, то висохло, на клубок. І плела. То нитки з овець, з овечої вовни. Я скубла, пряла. А то не, то вже іскусственне. Я ото виплела, зшила, карманчики пришила, а после по тому вішила, обшила голкою циганською. І для себе робила, і для людей. Робила дома, а несла на ярмарок продавати, в Клішківці. Та то їх так купували, шо в них і віступати, і так ходили»⁶⁸. У пово-

⁶⁴ Зап. від Колісник Параскові Емануїлівні (1922 р. н.), с. Ворничани Хотинського р-ну Чернівецької обл., 2007; Сумаряк Василини Олексіївни (1948 р. н.), с. Усть-Путилка Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁶⁵ Зап. від Смалій Катерини Василівни, 1941 р. н., с. Веренчанка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁶⁶ Зап. від Чуплак (Ткач) Анюти Іларіонівни, 1924 р. н., с. Перебіківці Хотинського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁶⁷ Зап. від Різун Василини Дмитрівни (1940 р. н.), с. Виженка Вижицького р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁶⁸ Зап. від Чуплак (Ткач) Анюти Іларіонівни, 1924 р. н., с. Перебіківці Хотинського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

єнний час, коли традиційне вбрання витісняють фабричні вироби, зразки в'язаних речей беруть з «модних» журналів. Саме в цей період, зі слів багатьох респондентів⁶⁹, в'язання спицями і гачком стало особливо популярним: «*Безрукавки в'язали, кофти. І що мені найбільше запам'яталося, то вив'язані олені. Вовна була такого білого, сірого кольору, її поєднання*»⁷⁰. Наприклад, упродовж 1950—1970-х рр. для Міжнародних виставок спеціально в'язували одяговий асортимент на Чернівецьких трикотажних фабриках № 1 і № 2, від 1980-х рр. светри, жилети з овечої вовни виготовляють на Путильській фабриці ім. 40-річчя Перемоги⁷¹.

Цікавими з огляду на архаїчну техніку виготовлення (*сітчасте плетіння*) [19] є вироби типологічної групи *пояси*. Зазначимо, що у цей спосіб виплітали пояси (також очіпки, мереживні вставки) у багатьох етнорегіонах України: на Поліссі, Бойківщині, Волині, Опіллі, Поділлі, Чернігівщині, Полтавщині, Черкащині, Слобожанщині, хоча переважали ткани [11; 27; 29]. Під час мистецтвознавчих експедицій відомостей про цю одягову типологічну групу дуже мало: це пов'язано перш за все з тим, що їх виготовлення практично було припинено у 1970—1980-х рр. Відсутність у майстринь можливості передати свої знання учням чи звичайне небажання призвели до забуття техніки плетіння поясів. Наприклад, у с. Тюдів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. ще до 90-х рр. ХХ ст. жила жінка, яка виплітала такі «пасини», але жодного бажання розкрити таємниці їх виготовлення у неї не виникло⁷². Можливо, що у цій місцевості наприкінці ХІХ — першій пол. ХХ ст. діяв осередок виплітання поясів, оскільки про нього згадували кілька разів: «*Плетені пояси, то раніше були, в Старих Кутах...* («Окравки» були різної ширини, довжини та кольорів. Жіночі були вузьчі, чоловічі — ширші. Пояси у довжину сягали до двох з половиною метра, ними обмотували стан у кілька разів — О. К.). *Кольору*

⁶⁹ Зап. від Палій Любов Йосипівни, 1940 р. н., с. Вікно Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁷⁰ Зап. від Колежук Ганни Ярославівни, 1955 р. н. (уродж. с. Кути Івано-Франківської обл.), м. Путилка Чернівецької обл., 2008.

⁷¹ Зап. від Кондряк Параски Дмитрівни, 1953 р. н. (уродж. с. Усть Путилка), м. Путилка Чернівецької обл., 2008.

⁷² Зап. від Галицької Ганни Михайлівни, 1939 р. н., с. Кути Косівського р-ну Івано-Франківської обл., 2008.

було всіякого — і червоного, і різного. То кілька разів опоясували, були довгі вони»⁷³.

Зі слів респондентів, техніка виготовлення поясів вимагала певних навичок: «У стелі були крючки, на ті крючки, то була віршовка на одному крючку, і на другому крючку, і в оці вершовки засунуті палочки. І на ту палочку насновували нитки шерстяні, на пояс, який має бути задовгий. Там палочка вгорі і вдоліні клали, але вдоліні клали вже дощечку, і на ту дощечку мама ставала ногами. Але вона не на землі, а в повітрі. І це переплітала, і там вставляла такі палочки, грубіші, як палець. Я мало що запам'ятала. Мама в'язала пояси... І потому, коли нав'язала, який пояс має бути задовгий, і то, що там оставалося, та бахрома, мама в'язала, робила китиці. Ті з китицями носили лиш жінки. А кольори були зелені, жовті, червоні»⁷⁴. Власне, за колористикою «пасини» були однотонні та кольорові (інколи до шести барв) у поздовжні смуги, які часто мали зміщення, що створювало зигзагоподібний візерунок. Прикрашали кінці китичками з ниток тих самих барв, що й основний виріб.

Є відомості про пояси, в'язані гачком та спицями: «Були пояси плетені: робили їх на глицях, а хоть гачком. Та давніше дерев'яним гачком робили. Пояс робили, а то, що лишалося, то закінчували, то пояс з тороками»⁷⁵.

Рід в'язаних та мереживних житлових **інтер'єрних виробів** має більш розгалужену типологію, яка теж формувалася відповідно конкретного періоду. До Другої світової війни (кін. 1920—1930-ті рр.) такі речі були менш поширені (домінували ткані вироби та вишивка) і поступово розповсюджувалося у побуті сільських мешканців під впливом міської моди (жіночі часописи, курси рукоділля були основним джерелом нової інформації). У другій пол. XX ст., а особливо це проявилось у 1950—1980-х рр., у прикрашанні житлових інтер'єрів поширене використання виробів, в'язаних гачком. Типи житлових інтер'єрних виробів — фіранки («То обов'язково в'язали... занавески вив'язували. З ниток крюч-

Мереживо по низу жіночої сорочки, підтички, підтічки; в'язання гачком, бісер; приблизно 1975 р.; автор — Вальчук Марія Іванівна, 1940 р. н.; с. Чуцьків Заставнівського р-ну Чернівецької обл., 2007

ком таким робили»⁷⁶), покривала, серветки, обрусси, накидки на подушки, «кружело»-коврики на підлогу («Такі коврики, то ключкою робили. Кружело вони називалися»⁷⁷). Під час експедиції у різних місцевостях України зафіксовано артефакти (датовані 1960—1970-ми рр.), які мають однакові або подібні орнаментальні мотиви та їх композиційне вирішення. Це свідчить про те, що візерунки були взяті з журналів, де були схеми ручних робіт, або жінки брали узори одна від одної: «То все у нас корунка була, одна від одної наплітали. З журналу, як є, то береш з того. То в селі було поширене, дуже»⁷⁸.

Композиція орнаменту залежала від форми виробу: прямокутні та квадратовидні речі переважно мали рапортну, а круглі — відцентричну композицію. Виготовлення фіранок, покривал, обрусів починалося з в'язання окремих мотивів, які потім з'єднували між собою гачком, створюючи таким чином суцільне полотно. Різні ромбовидні, трикутні, квадратні елементи утворюють геометричні, геометризовані та стилізовані рослинні мотиви.

У церковних сучасних інтер'єрах домінують ткані вироби та вишивка: в'язаних виробів під час експедиції зафіксовано мало. За технікою виготовлення вони не різняться від житлових, зрештою, як і

⁷³ Зап. від Поп'юка Антона Степановича (1929 р. н.), с. Рівня Вишницького р-ну Чернівецької обл., 2008.

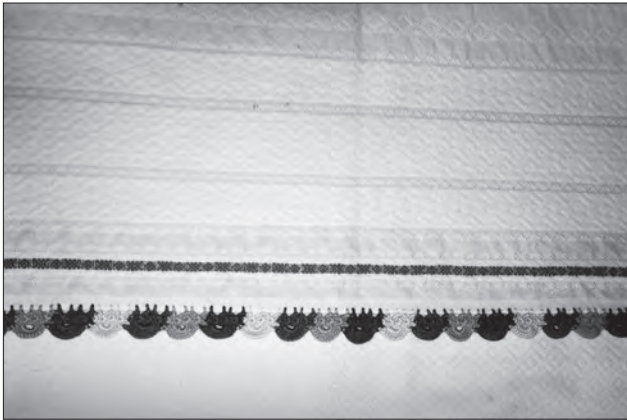
⁷⁴ Зап. від Гудими Марії Власівни (1926 р. н.), с. Виженка Мала Вишницького р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁷⁵ Зап. від Дроняк Ольги Василівни, 1936 р. н., с. Самакова Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁷⁶ Зап. від Ротар Олександра Васильовича, 1938 р. н., с. Кольменецького р-ну Чернівецької обл., 2007.

⁷⁷ Зап. від Малої Ольги Василівни, 1921 р. н., с. Бернове Кельменецького р-ну Чернівецької обл., липень, 2007.

⁷⁸ Зап. від Палій Любов Йосипівни, 1940 р. н., с. Вікно Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

Мереживо по краях рушника-намітки; в'язання гачком; поч. ХХ ст.; с. Брідок Заставнівського р-ну Чернівецької обл., 2007

орнаментом. Звичайно, ці вироби кращої якості, делікатної роботи, оскільки вони призначені для церкви. Лише поодинокі вироби (вив'язані символи та знаки — хрест, написи, літери) свідчать про те, що їх виготовляли спеціально для храму.

Найповніше репрезентоване **оздоблення** вбрання та інтер'єрних тканин у вигляді **мережива** (вставки «прошви», «зубчики», «решітка», «сітка», «корунка», «гаклі», «цирка», «трясило»), **тороків** («перевесла»), **китиць** («гуші», «кутаси», «бубенчики»). Ажурні оздоби різнилися шириною, візерунком та техніками виготовлення (в'язане гачком, вишиване «цирка», в'язане руками «тороки»: «По низу сорочок то «зубчики» клали, біля подолка сорочки клали, біля рукавів... А таке вже ширше, то була «корунка». Вужчі, менші — то зубчики»⁷⁹. Давніші вироби (кін. ХІХ — перша пол. ХХ ст.) характерні «простішою» роботою та використанням доморобної сировини. У повоєнний час для виготовлення речей використовували фабричну пряжу, запозичували візерунки з журналів. Зустрічається два типи мережива (за способом розташування у виробі): у вигляді вставки-«прошви» — обидві сторони пришиваються чи нашиваються на основну частину виробу, і коронка, корунка — до виробу прикріплений лише один кінець, інший (фігурний, найчастіше — зубцевидний) залишається вільний.

Мереживом прикрашали вбрання: жіночі сорочки, інколи — чоловічі штани («поркениці», «портя-

⁷⁹ Зап. від Машкур Марії Григорівни, 1943 р. н., с. Веренчанка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

ниці», «гатки» переважно святкові, оздоблювали по низу вузькою смугою мережива, в'язаного гачком або «циркованого»⁸⁰). У святкових жіночих сорочках часто по низу вив'язували пишніше «гаклями» білого кольору — у декілька разів в одне «вічко»: «Були білі, були кольорові, але більшість було по низу, по сорочках цих довгих. По низу білі корунки, а по рукавах кольорові»⁸¹; «В новішому вона більш пишна. Там йшла в один ряд, а тут у кілька, вісім-шість разів. У чоловіків йшла лише зацеровка тим в'язуночком, отак в одну сторону і вдругу — двойна зацеровка і обкидка»⁸². Сорочки довоєнного часу так рясно не оздоблювали: по горловині їх не обв'язували гачком, а обшивали голкою у вигляді зубців — «голкою з накидочкою».

У жіночих сорочках часто замість рукавів, зібраних у манжети, викроювали прямі широкі рукави, які з'єднували зі станком вузькою смужкою рукодільного мережива. Низ рукавів, долу, вирізу горловини обв'язується ручновиготовленим мереживом — «трясило», «трясунки», «зубчики», «запліт». Такого типу оздоблення поширилося приблизно від 1930-х рр., а особливо у 1960—1980-ті рр. У сорочках здобили горловину, низ рукавів та нижню частину сорочки («подолка», «підтичок», «підтічок»): «Корунки так, робили, зубці. То ше казали трясила. То плела я гачком до сорочок, долинов давала. Піддирали юбку, так во мало бути видно сорочки, цирка була вишита»⁸³; «То називається «решітка». Брали нитку і плели крючком. Ключка була така желізна і плели. Клади решітку для пішвів, клали для простині, то плели два метри решітки. До сорочок плели, вузесеньку таку. Ну, узор був він там. Менше було квіточка, кубик, решіточка така, зубчики малі»⁸⁴.

⁸⁰ Зап. від Різун Василини Дмитрівни, 1940 р. н., с. Виженка Вижицького р-ну Чернівецької обл., 2008; Парсарюк Петруні Дмитрівни, 1943 р. н., с. Усть-Путиля Вижицького р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁸¹ Зап. від Кішук Варвари Томівни, 1935 р. н. (уродж. с. Мариничів), с. Бісків Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁸² Зап. від Смух Марії Василівни, 1956 р. н., с. Василів Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

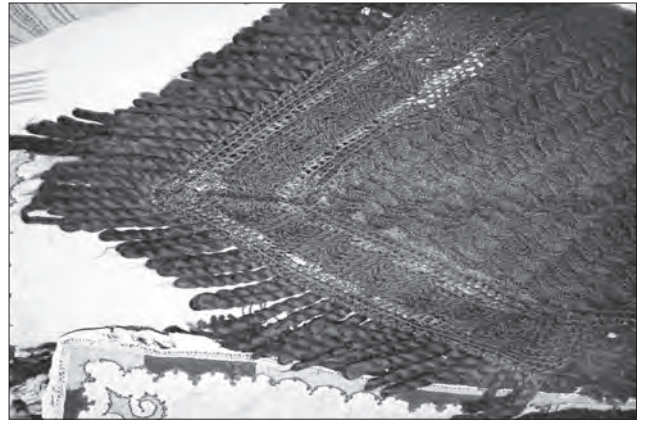
⁸³ Зап. від Каменецької Василини Дмитрівни, 1937 р. н., с. Топорівці Новоселицького р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁸⁴ Зап. від Допиряк Зінаїди Михайлівни, 1940 р. н., с. Круглик Хотинського р-ну, червень, 2007.

Оригінальним є мереживо з бісеру, в'язане гачком (Заставнівський р-н): ним прикрашали низ жіночих сорочок та рукавів. Це досить пізнє явище (друга пол. XX ст.), пов'язане з використанням бісеру у вишивці. Процес виплітання коронок досить складний: потрібно правильно зробити розрахунок бісеринок при нанизуванні на голку з ниткою, визначити рапорт мотиву, розрахувати довжину нитки, тобто мати «набуту руку». Під час експедиції ми мали нагоду спостерігати за роботою талановитої майстрині Вальчук Марії Іванівни (1940 р. н., с. Чуньків): «То в'яжеться крючком, а голкою насилається. А голку треба тонку, яка може вмістити цятки. Коли почала то робити? А то десь мала тридцять років, і то так тепер роблю. По низу сорочки, то підтичка. А то по низу так і називається корунка. Оце я в'яжу цятками корунку. То «кісочка» називається, але кісочка з пацьорками. Треба з точністю рахувати, бо коли не стане одного пацьорка, нічого не вийде»⁸⁵.

Прикрашали жіночі та чоловічі сорочки вишивальною технікою («цєрка», «цирка», «цирочка»): «А то колена цирка. Вона біла, біла і там дірочки. То зашиваєте, а всередині ножичками малесенькими ріжете з виворітної сторони дірочки. І то шили шовком, білим по білому»⁸⁶. Гарно викінчений виріб свідчив про вправність його власниці: «Ото нижню частину сорочки каждая дівчина, особливо та, яка заміж збиралася, дуже гарно треба було кінець, низ заробити, вручну. Казалося «цирка». Якщо цирку гарно виклала, дрібненько, от, казали, хазяйка!»⁸⁷. Різновидом техніки виготовлення мережива була «мережка», яку робили способом витягування поперечної нитки з полотна і зв'язування поздовжніх відповідно візерунку: «Так, так, циркували, то нитки витєгали з полотна, та й голков обшивали»⁸⁸.

Мереживом, в'язаним гачком, прикрашали інтер'єрні вироби: «салфетки», підзори до прости-

Трикотажна хустина фабричного виробництва; «румунська» хустина (мануфактурна робота), 1940—1950-ті рр.; краєзнавчий музей при школі — музей-світлиця «Рідні обереги», с. Самушино Заставнівського р-ну Чернівецької обл., 2007

радл⁸⁹ («великі гаклі до білельця»)⁹⁰, «І корунки робили, квітки на простині робили, да. Деколи на скатертину, на подушки клали»⁹¹, робили вставки до подушок, «на ясіки такі маленькі плели»⁹², до рушників. Орнаменти були різноманітні: геометричні (ромби «звучочки», зубці, квадрати), фітоморфні (галузки, листя, квіти, суцвіття: «На одній є виноград, на другій якісь цвіти»⁹³), орнітоморфні. Виконання «корунки» на Буковинському Поділлі та Буковинській Гуцульщині визначалося художньою привабливістю та фаховістю, підтвердженням чого є інформація людей, що прибули сюди з інших місцевостей: «На Хмельниччині в нас були грубі корунки, і їх переважно пришивали до саморобних ряден (1947—1950-ті рр.)»⁹⁴.

Оздоблення, в'язане гачком, — переважно у вигляді зубців або заокруглених фестонів. Саме техніка «плетіння» [«ключкою», «гикліркою»] дозволяє створювати такі переплетення: поєднання щільного

⁸⁹ Зап. від Татарин Варвари Тимофіївни, 1940 р. н., с. Підзахаричі Вижницького р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁹⁰ Зап. від Тодосійчук Євдокії Юріївни, 1931 р. н. (уродж. с. Киселиці), с. Малий Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁹¹ Зап. від Волосюк Марії Михайлівни, 1925 р. н., с. Ворничани Хотинського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁹² Зап. від Захарчук Фрозіни Іванівни, 1916 р. н., с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл., 2007.

⁹³ Зап. від Олександрюк Вікторії Михайлівни, 1933 р. н., с. Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁹⁴ Зап. від Рожко Ріти Володимирівни, 1939 р. н. (уродж. Хмельницької обл.), с. Дихтинець Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁸⁵ Зап. від Вальчук Марії Іванівни, 1940 р. н., с. Чуньків Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁸⁶ Зап. від Вальчук Марії Іванівни, 1940 р. н., с. Чуньків Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁸⁷ Зап. від Вакули Дмитра Івановича, 1936 р. н., с. Бернове Кельменецького р-ну Чернівецької обл., липень, 2007.

⁸⁸ Зап. від Ферчук Анни Юріївни, 1928 р. н., с. Киселиці Путильського р-ну Чернівецької обл., липень, 2008.

Фрагмент мережива до рушника, в'язання гачком, «кроше»; 1970-ті рр.; с. Вороновиця Кельменецького р-ну Чернівецької обл., 2007

та ажурного тла. Ажурність «цирки» та «мережки» залежить від структури основного тканого полотна (уток і основа), що надає орнаменту, виконаному у цій техніці, геометричних абрисів.

Давній спосіб прикрашання вбрання та інтер'єрних виробів, що передував гачкованому мереживу, — в'язання тороків (у термінології сучасного декоративного мистецтва відоме під назвою «макrame»). — О. К.): «...Як в'яжуться сумки, ото, що до вазонів, до квіток»⁹⁵; «...А то решітка з вузлами, тороки називали. До платків їх пришивали»⁹⁶. Тороки робили двома способами. Перший — виторочували нитки з основного полотна і з них вив'язували. Простежено розвиток цієї техніки. Давніші тороки переважно виготовляли з ниток основного полотна виробу: витягували поперечну нитку, ділили її на групи (пасма) і вив'язували сітку, яку викінчували довгими френзелями. У 1920—1930-х рр. сітка набуває цікавішої конфігурації: соти різної форми та розмірів, трикутники, зубці. У другій пол. ХХ ст. збільшується кількість декоративних «фантазійних» вузлів, якими створюють різні мотиви, переважно фітоморфного характеру.

Другий спосіб — добирали гачком з ниток іншого ґатунку пасма потрібної довжини, з яких виготовляли френзелі: «Ключком лиш насилую і руками в'яжуться. По чотири, по чотири і в'яжу руками»⁹⁷. Переважно перед тороками йшло кілька рядів сітки, у

поєднанні з якою утворювалось мереживне оздоблення: «Раніше таке в'язали, таку бахрому, а потім крючком прив'язували до шторів, скатерки, фіранки. Це десь до 1960-х рр., але залишилися і тепер»⁹⁸. Наприклад, у Путильському р-ні «снурком»⁹⁹ прикрашали краї (бокові та нижній) жіночих поясних виробів «обгорток», «горботок»: обшивали краї голкою «обметкою» та обв'язували гачком — неширокі смуги, приблизно до 2 см. Колір «снура» переважно відповідав колористиці виробу: на чорному тлі (основне) найчастіше зустрічаються червоні та зелені смуги.

Під час мистецтвознавчих експедицій на Буковинському Поділлі (Заставнівський р-н Чернівецької обл., 2007) було зафіксовано, на нашу думку, дуже цікаву зміну функції виробу. Рушники, які прикрашають інтер'єри сучасних храмів, початково виконували одягову функцію (кін. ХІХ — перша пол. ХХ ст.) — головні жіночі убори «рушники-намітки». Виготовляли їх з пряжі високого ґатунку способом ткання (бурнчукове полотно): на світлому тлі витворювали кольоровий орнамент—декор. На протилежних краях рушники оздоблювали мереживом («корунка», «трясило», «зубці»), яке вив'язували гачком з ниток того ж кольору, що й тканій орнамент. «Корунка» мала вигляд півкруглих фестонів, кожен з яких — іншого кольору. В одному ряду чергувались, наприклад, червоний, синій, жовтий, зелений, які трансливались на всю довжину одинарної смуги. Рідше трапляються двоярусні смуги зі зміщенням фестонів по діагоналі. Додатково рушники оздоблювали бісером.

Наприкінці ХІХ — у першій пол. ХХ ст. на Буковинській Гуцульщині верхній одяг прикрашали *китицями* та *кутасами* («гушами»), а також *шнурами*: «А плели до сердака шнури такі, у н'єть полосок плели, у три плели — як хто хотів. То шоб добре приставало. Бо то забавно плести гушками»¹⁰⁰. Переважно ці оздоби були окрасою ноші: яскраві, різнокольорові, у синкретичній єдності з одяговим комплексом та традиційним декоративним мистецтвом краю: «А то на сердаках, то гуші. З

⁹⁵ Зап. від Вальчук Марії Іванівни, 1940 р. н., с. Чуньків Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁹⁶ Зап. від Баштан Ольги Федорівни, 1929 р. н., с. Малинці Хотинського р-ну Чернівецької обл., 2007.

⁹⁷ Зап. від Вальчук Марії Іванівни, 1940 р. н., с. Чуньків Заставнівського р-ну Чернівецької обл., червень, 2007.

⁹⁸ Зап. від Старожитник (Пінчук) Марії Петрівни, 1950 р. н., с. Селятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

⁹⁹ Зап. від Лахман Марії Василівни, 1914 р. н., с. Яблуниця Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008; Дроняк Ольги Василівни, 1936 р. н., с. Самакова Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

¹⁰⁰ Зап. від Мінгереш Анастасії Федорівни, 1919 р. н., с. Конятин Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

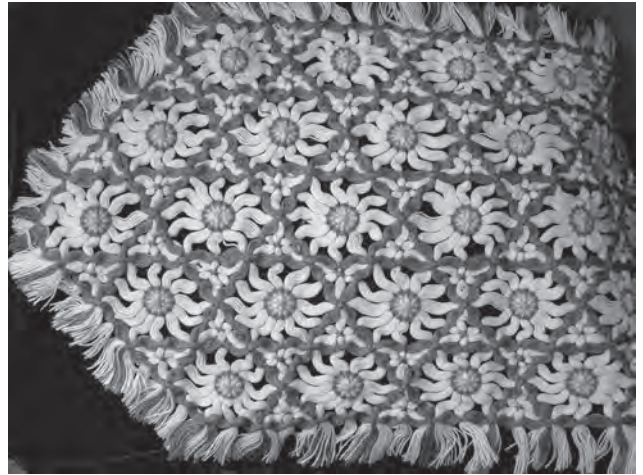
багатьох ниток, то маленькі, а то великі. Всякі різні нитки були для краси»¹⁰¹.

Зафіксований упродовж експедицій 2007—2008-х рр. ілюстративний та інформативний матеріал дав змогу зробити певні висновки щодо особливостей народного декоративного мистецтва краю, в'язаних та мереживних виробів зокрема. Типологія та художні відміни формувалися під впливом соціокультурних чинників, впливів культури сусідніх народів зокрема. Буковинське Поділля визначається яскравим колоритом та розмаїттям технік виготовлення мережива. У Заставнівському р-ні зафіксовано унікальні «коронки», якими упродовж 1970—1990-х рр. прикрашали жіночі сорочки: на нитку насилували «пацьорки» (бісер) і гачком в'язали ажурну оздобу. Від другої пол. XX ст. у цьому ж районі рушники—намітки (на протилежних краях декоровані кольоровим мереживом, в'язане гачком) використовують для прикрашання церковних інтер'єрів.

В'язаних і мереживних виробів у традиційному вбранні небагато. Переважно це речі з доморобних матеріалів (вовна, льон, коноплі) природного забарвлення. Доповнення до взуття декорували смугами, святкові вироби — кольоровим візерунком, який інколи вишивали. Трикотажні хустини фабричного виробництва поширилися серед сільського населення упродовж 1920—1930-х рр. у результаті розвитку місцевого виробництва (Чернівці, Заставна) та привізного товару. Від сер. XX ст. масові вироби текстильної промисловості витісняють народну ношу: футболки, светри, жакети, спідниці, панчішно-шкарпеткові вироби, шапки, шарфи — невід'ємна частина гардеробу сільського населення.

Мережива у традиційних виробках Буковини значно більше: це оздоблення вбрання та інтер'єрних виробів — сорочок, обгортки, рушників, простирал, серветок, подушок тощо. Різниця «корунка» шириною, способами виготовлення й композиціями орнаменту. Давніші оздобы були у техніці «мережки» і «вирізування», від 1920—1930-х рр. поширюється в'язання гачком, яке особливо популярне у 60—80-х рр. XX ст. Тороками прикрашають здебільшого кінці рушників, хустини, інколи — скатертини. Орнамент розмаїтий: геометричний, фітоморфний, орнітоморфний, дуже рідко зооморфний. З поширенням у журналах друкованих зразків мережива

¹⁰¹ Зап. від Митроняк Анастасії Власівни, 1951 р. н., с. Малий Дихтинєць Путильського р-ну Чернівецької обл., 2008.

Мереживна серветка, виготовлена на рамі з цвяхами і в'язана. Власниця — Гудима Марія Власівна (1926 р. н.) і автор цієї роботи, виготовлено приблизно у 1980—1990-х рр. Рама з цвяхами, гачок, снування; котушкові нитки. Серветка складається з окремих квіткових мотивів на зразок ромашки, які з'єднані у єдине ціле. Кожен мотив в'язаний окремо — від центру; кольори — білий, зелений, жовтий та червоний; по периметру — торочки; с. Виженка Мала Вижицького р-ну Чернівецької обл., 2008

подібні або навіть ідентичні мотиви зустрічаються у різних місцевостях. Подекуди до «шаблонів» майстрині вносили власні творчі корективи, що урізноманітнювало вироби. Від 1990-х рр. у побут входить фабричне мереживо, яке не вирізняється естетичними якостями і уступає виготовленому вручну. Наприкінці XX ст. поширене вузлове в'язання «макраме», яке використовують у створенні кашпо під вази, сувенірних виробів, оздоблення рушників.

Мистецтвознавчі дослідження Буковинського краю засвідчили розмаїття типів та художніх особливостей мереживних і в'язаних виробів, які формувалися й розвивалися упродовж століть у контексті українського декоративного мистецтва та багатовікової народної традиції.

1. Державний Музей народної архітектури та побуту. — Інв. № НД-17697, с. Коритне Винницького р-ну Чернівецької обл., 1988 р.
2. Документи Чернівецького обласного державного архіву (далі — ЧОДА). — Ф. 118. — Оп. 5. — Спр. 4721.
3. ЧОДА. — Ф. 118. — Оп. 5. — Спр. 4296.
4. ЧОДА. — Ф. 118. — Оп. 5. — Спр. 4294.
5. ЧОДА. — Ф. 118. — Оп. 3. — Спр. 7708.
6. ЧОДА. — Ф. 118. — Оп. 3. — Спр. 6820.
7. ЧОДА. — Ф. 118. — Оп. 3. — Спр. 5167.

8. ЧОДА. — Ф. 15. — Оп. 1. — Спр. 1789.
9. ЧОДА. — Ф. 118. — Оп. 5. — Спр. 4721.
10. Білан М. Український стрій / [М. Білан, Г. Стельмащук]. — Львів : Фенікс, 2000. — 326 с.
11. Здоровега Н. Плетіння чи брання / Н. Здоровега // Народна творчість та етнографія. — 1968. — № 2. — С. 68—69.
12. Козакевич О. В'язання як вид українського декоративно-ужиткового мистецтва / О. Козакевич // Мистецтвознавство '03 / ред. М. Станкевич. — 2004. — С. 99—113. — Бібліогр. : с. 112—113.
13. Козакевич О. Традиційне в'язання (плетіння) на Гуцульщині кін. ХІХ — ХХ ст.: історія, типологія, художні особливості / О. Козакевич // Грегит. — 2008. — № 4. — С. 51—54.
14. Козакевич О. Мереживні та в'язані вироби в оздобленні церковних тканин на Західній Україні ХХ ст. (за матеріалами мистецтвознавчих експедицій 2005—2009 рр.) / О. Козакевич // Апологет. Богословський збірник ЛДАіС УПЦ КП : матеріали І Міжнародної наукової конференції («Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво»). — № 1—4 (16—19). — Львів, 2009. — С. 197—203. : іл. — Бібліогр. : с. 203.
15. Козакевич О. Мереживо у системі декору церковних тканин кін. ХІХ—ХХ ст. (за матеріалами західноукраїнських областей) / О. Козакевич // Праці ХІХ-ї Міжнародної наукової конференції («Історія релігій в Україні»). Книга ІІ. — 2009. — С. 498—505. — Бібліогр. : с. 505.
16. Козакевич О. Холявки / Козакевич О. // Мала енциклопедія українського народознавства / гол. ред. С.П. Павлюк ; Ін-тут народознавства НАНУ. — Львів : Афіша, 2007. — С. 644. — Автори зазначено на звороті тит. аркуша. — Бібліогр. : с. 664.
17. Козакевич О. Нараквиці / Козакевич О. // Мала енциклопедія українського народознавства / гол. ред. С.П. Павлюк ; Ін-тут народознавства НАНУ. — Львів : Афіша, 2007. — С. 373—374. — Автори зазначено на звороті тит. аркуша. — Бібліогр. : с. 374.
18. Козакевич О. Осередки фахової освіти в Східній Галичині кін. ХІХ — пер. трет. ХХ ст.: в'язання / О. Козакевич // Народознавчі зошити. — 2009. — № 3—4. — С. 374—383. — Бібліогр. : посторінкова.
19. Козакевич О. Брання / Козакевич О. // Мала енциклопедія українського народознавства / гол. ред. С.П. Павлюк ; Ін-тут народознавства НАНУ. — Львів : Афіша, 2007. — С. 65—66. — Автори зазначено на звороті тит. аркуша. — Бібліогр. : с. 66.
20. Кожоляно Я. Традиційний народний одяг українців Північної Буковини / Я. Кожоляно // НТЕ. — 1988. — № 5. — С. 46—51.
21. Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг / Кожоляно Я. — Чернівці ; Саскаут, 1994. — 262 с.
22. Костишина М. Особливості традиційного жіночого одягу буковинського Поділля / М. Костишина // Народна творчість та етнографія (далі — НТЕ). — 1976. — № 6. — С. 59—67.
23. Костишина М. Художнє оформлення буковинського народного костюма гірської місцевості / М. Костишина // НТЕ. — 1975. — № 4. — С. 54—56.
24. Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини / М. Костишина. — Чернівці : Рута, 1996. — 192 с.
25. Матейко К. Український народний одяг / К. Матейко — К. : Наукова думка, 1977. — 224 с. — Бібліогр. в тексті та в кінці.
26. Ніколаєва Т. Історія українського костюма / Т. Ніколаєва. — К. : Либідь, 1996. — 172 с. — Бібліогр. : с. 163—171.
27. Нидерле Л. Быт и культура древних славян / Нидерле Л. [Текст]. — Прага, 1924. — С. 171.
28. Український народний одяг / ред. Л. Бурчинська. — Торонто ; Філадельфія, 1992. — 311 с.
29. Moszyński K. Kultura ludowa słowian / K. Moszyński. — Т. 1. — (Kultura materialna). — Kraków, 1929. — S. 314, 414.

Olena Kozakevych

ON TRADITIONAL LACED AND KNITTED PRODUCTS FROM BUKOVINA REGION OF LATE XIX AND XX CC. (ACCORDING TO EXPEDITIONARY MATERIALS)

In this article compiled on the grounds of expeditionary materials have been considered some research efforts as for typology and artistic peculiarities of traditional laced and knitted products that originated from Bukovina region during late XIX and XX cc. Quite a number of new data and information on objects and techniques as well as ornamental structures with analytical conclusions on influence of other cultures have been presented and introduced into scientific circulation.

Keywords: knitting, lace, lacework, decoration, needlework, traditional.

Елена Козакевич

ТРАДИЦИОННЫЕ КРУЖЕВНЫЕ И ВЯЗАНЫЕ ИЗДЕЛИЯ НА БУКОВИНЕ КОНЦА ХІХ—ХХ ВВ. (ПО МАТЕРИАЛАМ ЭКСПЕДИЦИИ)

В статье на основе материалов искусствоведческих экспедиций рассмотрена типология и художественные особенности буковинских вязаных и кружевных изделий конца ХІХ—ХХ вв. Методом интервьюирования респондентов получена информация о материалах и техниках изготовления, обозначены ключевые направления развития этих видов искусства в регионе с последующим аналитическим изучением взаимовлияний соседних культур.

Ключевые слова: вязание, кружево, украшение, меретка, цирка, переплетение, традиционное.